

UTRECHT, 1832.

EEN WAARGEBEURD

VERHAAL OVER IDEALEN,

VERBODEN LIEFDE

EN EEN VERWOESTENDE

AANKLACHT

De erfenis van Hendrica Leurs

MARLIES MEDEMA

ROMAN

Het natte grind op het voorplein van Boekenrode knerpt onder mijn hakken. Midden op het plein staat de fontein te klateren, met in het midden een nimf met opgeheven arm. Een eindje verderop, vlak bij de oprijlaan, staat een zwartgelakte koets. Zijn koets. Op de deur prijkt het vertrouwde Van Lennep-wapenschild, rood en wit, met een zwartgeveugelde leeuw die zich staande probeert te houden op een ridderhelm. De koetsier staat bij een van de paarden het tuig te controleren.

Ik trek mijn hoed iets dieper over mijn voorhoofd; de stof voelt klam door de motregen. Ik kijk naar het grind. Naar de nimf. Naar alles behalve die koets. Te laat merk ik de beweging van rechts. Een botsing. Borst tegen schouder. Een hand om mijn bovenarm. Een mannenstem, waar een lach in doorklinkt.

‘Ik dacht al: loopt ze nou uit zichzelf mijn armen in?’

Pieter. Mijnheer Van Lennep. Natuurlijk staat hij hier.

‘Dat zou u wel willen, hè?’ zeg ik, terwijl ik terugdeins en mijn kraag gladstrijk.

Hij kijkt me met opgetrokken wenkbrauwen aan. ‘Je hebt toestemming om me te tutoyeren, weet je nog?’

Ik kijk naar het rijtuig achter hem. De koetsier trekt de natte deken over de voskleurige paardenrug recht. Luistert hij mee? ‘Ik moet naar Haarlem,’ zegt Pieter, terwijl hij mijn blik volgt. ‘Afspraak met het stadsbestuur. Was jij vandaag niet van plan naar je zus in Zaltbommel te gaan?’

‘Het verbaast me dat je dat nog weet,’ zeg ik.

‘Laat me je een lift geven.’

Ik weet dat ik moet weigeren. Dit is precies wat ik niet moet doen: te veel tijd met de heer des huizes doorbrengen, samen in een koets, waar hij me te lang kan aankijken en ik opnieuw zal merken hoe makkelijk het me valt om met

hem te praten. Maar aan de andere kant... De gedachte aan natregenen op de trekschuit is ook niet bepaald aantrekkelijk.

Hij draait zich om, loopt naar de koets en tikt met twee vingers tegen de deur, alsof hij al weet dat ik instap. 'Kom, Hendrica, ik rijd die kant toch op. Of wil je liever door de modder banjeren?'

Dampende wolkjes stijgen omhoog in de kille ochtendlucht. Acht paarden schuiven ongeduldig met hun hoefijzers over het grind. Een heel span. Blijkbaar is de afspraak belangrijk.

Zodra de koetsier van de bok springt om de deur te openen, zet ik mijn voet onwillekeurig op de treeplank. 'Vooruit dan maar,' zeg ik, en Pieter grinnikt dat hij zal proberen zich te gedragen, of misschien versta ik hem niet goed.

De koetsier klakt met zijn tong; de paarden zetten zich in beweging, hun hoefijzers kletteren tegen de stenen.

Buiten glijdt Boekenrode langzaam weg. Ik zit netjes, zoals het hoort – armen gesloten, de benen als brave meisjes bij elkaar – en probeer mijn blik op het raampje gericht te houden in plaats van op zijn handen, zijn rechte neus of die onmogelijke ogen waar altijd iets in glinstert.

Als finishing gouvernante* begeleid ik zijn dochter Grietje. Ik ben verantwoordelijk voor haar Franse conversatie, haar houding en manieren, haar kennis van de vaderlandse geschiedenis en van de etiketteregels. Op de donderdagmiddagen geef ik haar tekenlessen, in de serre op het noorden waar het zachte, constante licht het best is om bij te tekenen.

Op zo'n middag zag ik hem in de deuropening staan. Zwijgend, met zijn handen in zijn zakken, alsof hij was vergeten wat hij kwam doen. Sindsdien komt hij vaker. Soms om Grietjes werk te bewonderen. Soms met een excuus dat zelfs zij niet gelooft: een boek dat hij blijkbaar voor de derde keer

* Gouvernante gespecialiseerd in het afronden van de opvoeding van jonge vrouwen uit de hogere klasse, doorgaans in de laatste tienertjaren.

vergeten is, of een vraag waar hij halverwege zelf het antwoord al op weet. En toch blijft hij komen.

Hij weet het niet. Tenminste, ik hoop dat hij het niet weet. Dat ik opleef als ik zijn voetstappen hoor op de overloop. Dat mijn handen net iets te lang boven het papier blijven hangen als hij binnenkomt. Dat ik mijn stem aanpas als ik tegen hem praat; een fractie lager, rustiger, alsof ik mezelf een beetje in bedwang moet houden.

Soms denk ik dat het verstandiger was geweest als ik op het aanbod van mijn nicht was ingegaan. In Batavia zit men om gouvernantes te springen. Ik hoor de stem van mijn eigen vroegere gouvernante, juffrouw Oltmans, in mijn achterhoofd. 'Denk aan de regels. Blijf fatsoenlijk, blijf onzichtbaar. Zo behoud je je betrekking – en je goede naam.' Ze had gelijk. Die regels hebben me altijd veel gebracht. Maar soms vraag ik me af of wie altijd binnen de lijnen blijft, niet de kleuren daarbuiten mist.

'Heb ik je beledigd?' vraagt Pieter. Hij leunt voorover in het bordeauxrode pluche.

'Waarom denk je dat?'

'Omdat je me al weken ontloopt.'

Ik vouw mijn handen in mijn schoot. 'Ik heb het druk, Pieter. Grietje heeft haar lessen, Willem en Frits hebben begeleiding nodig...'

'Willem en Frits? Hun gouverneur is een ramp, maar dat weten we al maanden en daar ga jij niet over. En Grietje...' hij werpt me een snelle blik toe, '... is zo'n beetje de verstandigste van ons allemaal. Je bent een slechte leugenaar, Hendrica.' Zijn stem klinkt plagerig, maar er ligt iets onder.

Ik kijk naar het ontluikende blad van de beukenbomen, de rookpluim van een boerderij, alles wat eenvoudiger voelt dan wat er tussen ons in hangt.

'Margaretha vroeg naar je,' zegt Pieter dan.

Ik kijk op. 'Wanneer? Ik heb haar zojuist nog gegroet voordat ik wegging.'

'Ze vroeg zich gisteren af of je je nog wel amuseert bij ons

op de buitenplaats.' Pieter haalt een hand door zijn donkerblonde haar. 'Ze is bang dat je onverwacht je vleugels uitslaat, ondanks mijn reputatie als gulhartige werkgever. Je weet hoe moeilijk goede gouvernantes te vinden zijn.' Zijn blik wordt ernstiger. 'Ik maak me zorgen om haar. Ze is zwakker, de laatste tijd. De dokter komt vaker dan me lief is.'

Een korte stilte. Ik weet even niet wat ik moet zeggen. Ik denk aan Pieters vrouw, vol en groot, met dramatische handgebaren en een stem die ooit luid was. Ze was overal tegelijk. Nu zit ze als uitgevlakte versie van zichzelf in haar slaapkamer voor zich uit te staren.

'Ze mist je gezelschap,' zegt Pieter. Hij zwijgt even. 'En ik ook.'

Ik glimlach, een snel gebaar om afstand te houden, maar ergens onderweg naar zijn gezicht raak ik in mijn eigen lach verstrikt. Ik weet dat ik op moet passen. Maar mijn gezicht luistert niet naar mijn verstand. En als hij terugkijkt, vraag ik me vertwijfeld af hoelang ik dit nog volhoud.

Na een koele groet in Haarlem – die ik mezelf kwalijk neem – reis ik met de trekschuit via Utrecht naar Zaltbommel. Onderweg overnacht ik in een herberg aan de Oudegracht. Halverwege de middag bereik ik het huisje van Suus. Mijn schoenen zijn doorweekt. Zodra ik mijn paraplu dichtklap en over de drempel stap, ruik ik de bekende geur van vermolmde planken, rook en roet. En de zure walm van jenever. Op de grond ligt de lappenpop die ik Betje ooit heb gegeven. De pop mist een arm. Maanden geleden was Suus van plan geweest om die weer aan te naaien. Dat heeft ze niet gedaan. Misschien is het wel passend ook. Alles lijkt hier wel kapot.

'Verdulleme!' brult een stem achter de keukendeur. 'Moet ik het nóg een keer zeggen?'

Het geschreeuw wordt gevolgd door een doffe klap. Er valt iets om. Een stoel, een kastje misschien. Twee stappen, een

ruk aan de deur en ik zie Suus, met haar rug tegen de keukentafel gedrukt. Haar gezicht is bleek, haar handen klemmen zich krampachtig om een lepel. Voor haar staat haar man. De enige arm die hij heeft, is gebald tot een vuist. Zijn hemd hangt half uit zijn broek en ik ruik zijn adem vanaf de drempel.

‘Gerrit,’ zeg ik. ‘Wat doe je?’

Gerrit draait zich langzaam om. Een grijns trekt over zijn verwilderde gezicht. ‘Kijk eens aan. De reddende engel is neergedaald.’

Suus werpt me een snelle en wanhopige blik toe, en beweegt haar hoofd nauwelijks zichtbaar in de richting van de deur. Ik weet wat ze bedoelt: dit is tussen hen. Maar dat interesseert me niet. Ik zie vooral zijn opgeheven hand. ‘Als uw hand u tot zonde verleidt, hak hem af,’ preekte de dominee afgelopen zondag vanaf de kansel. Gerrit mist een complete arm. Hij is er geen steek beter van geworden.

Ik grijp naar de koekenpan die op een metalen plaat boven het vuur staat. De hitte straalt me tegemoet.

‘Waag het nog één keer om haar aan te raken en ik sla je hersens in,’ zeg ik.

Ik til de pan iets hoger en klem mijn vingers stevig om het handvat. Er flitst iets door zijn ogen. Geen spijt of angst. Het lijkt meer op plezier. Dan zakt zijn hand plots naar beneden. ‘Het is dat je familie bent,’ gromt hij, en trapt tegen een kruk als een kind dat zijn zin niet krijgt. Dan wringt hij zich langs me heen en smijt de keukendeur achter zich dicht.

Ik laat de pan zakken en kijk naar Suus. Die staat nog steeds tegen de tafel, haar gezicht in haar handen. Onder haar schort bolt haar buik naar voren. Weer een kind onderweg. Maar wat heeft dit leven het straks te bieden?

‘Heeft hij je geslagen?’ vraag ik.

Ze schudt driftig haar hoofd. ‘Zo is hij niet. Het zijn maar woorden.’

‘Zo is hij wél.’ Ik voel boosheid in me opkomen. Boosheid op hem, maar ook op haar, op haar naïviteit toen ze ooit koos

voor hem en alles achterliet, en hoe ze hem nu, jaren later, nog steeds blijft verdedigen.

‘Hij is gekrenkt,’ zegt ze. ‘Zijn arm... de oorlog... dat weet je toch. Hij bedoelt het niet zo.’

‘Hij dronk al voordat hij zijn arm kwijtraakte,’ zeg ik. ‘En hij moet zijn handen... nou ja, zijn hand thuishouden. Hij hoort voor jou te zorgen. En voor de meisjes.’

Van achter de wastobbe klinkt een snik. Ik draai me om. Daar zit Betje. Dubbelgevouwen. Knieën tegen haar borst, haar roodbruine haar – dezelfde kleur als dat van Suus en mij – als een gordijn tussen haar en de wereld.

Ik hurk, sla mijn armen om haar heen. ‘Kom maar, meisje. Het is goed. Het is goed. Ik heb jurken voor jullie meegebracht. Mooie jurken. Grietje is eruit gegroeid, maar jullie... jullie zullen erin dansen.’

Ik hoor mezelf het woord zeggen: ‘jullie’. Meteen ben ik weer alert. ‘Waar is Antje?’ vraag ik.

Betje kijkt naar me op. Haar ogen flitsen even naar haar moeder, alsof ze toestemming moet krijgen om te antwoorden. Suus zwijgt.

‘In de werkplaats,’ fluistert Betje.

Het gebouw bevindt zich in een achterafsteeg waar zelfs de honden niet willen plassen. Een enkele lamp brandt achter een vuil raam. Binnen klinkt het eentonige ritme van weefgetouwen, het geratel van spoelen die heen en weer schieten. Tussendoor hoor ik gedempte stemmen. Kinderstemmen.

Ik duw de deur open. De lucht is zwaar en muf van stof en zweet. Aan lange rijen weefgetouwen zitten meisjes, hun rug kromgebogen. Hun vingers vliegen heen en weer over de draden. Ze lijken haast deel van de machines geworden, opgaand in een ritme dat nooit stopt.

Mijn blik glijdt langs de kindergezichten tot ik haar zie. Antje. Half verborgen achter een meisje met witblond haar

onder een scheef mutsje. Antjes schouders zijn ingezakt, haar haren nat van inspanning.

‘Antje,’ zeg ik.

Ze kijkt op. Haar ogen zijn roodomrand. Even probeert ze te glimlachen, maar haar gezicht wordt weer uitdrukkingloos zodra ze zich op het getouw richt.

Ik kniel naast haar. ‘Kom mee.’

Ze schudt haar hoofd. ‘Ik mag niet weg. Als ik stop, krijgen we geen geld.’

Ik werp een blik op het meisje naast Antje. Ze lijkt nog jonger dan zij. Acht jaar. Negen misschien, en minstens even mager.

‘Antje, luister naar me,’ zeg ik weer. ‘We gaan naar huis.’

Plots grijpt iemand ruw mijn arm vast. ‘Hé, dame. Wat moet dat hier?’

Ik draai me om en zie een man met een rood gezicht en dikke, borstelige wenkbrauwen. Zijn buik puilt over zijn riem, maar groot is hij niet. Mijn blik blijft over zijn hoofd heen haken op iets aan de muur. Een karwats, een gesel met leren stroken en ijzeren bolletjes. Op die bolletjes meen ik bloedsporen te zien. Dit hoort thuis in een tuchthuis, niet in een werkplaats vol kinderen!

‘Ik neem dit meisje mee,’ zeg ik.

De man schiet in de lach. ‘En wie gaat haar werk dan doen?’

Ik kijk naar de kromme ruggetjes, de kinderhanden die zonder ophouden blijven werken. ‘Wat betaalt u hen eigenlijk?’

Hij haalt zijn schouders op. ‘Twee stuivers per week. En ze krijgen eten.’

‘Eten?’ Ik gebaar naar het groepje. ‘Ze kunnen nauwelijks op hun benen staan!’

De man leunt naar voren, zijn neus raakt bijna mijn kin. Het geeft me altijd een gevoel van zekerheid dat maar weinig mannen boven mij uitsteken. ‘En wat wil jij daaraan doen, juffertje?’ vraagt hij. ‘Fabriek laten sluiten? Gedichten schrijven over hoe zielig we zijn, in je kanten kousen met je schone nagels?’

Ik neem Antjes hand en schrik van hoe dun haar pols is. 'Ik neem mijn nichtje mee,' zeg ik. 'Fijne avond verder met je slavernijbedrijf.'

'Ze is geregistreerd.' De man posteert zich breeduit voor me. 'Haar ouders hebben getekend. Jij hebt hier geen zak over te zeggen.'

Ik sluit even mijn ogen. Een handtekening van Suus en Gerrit, daar had ik niet op gerekend. Maar ik laat Antje hier geen minuut langer blijven.

'Hoe heet je?' vraag ik.

Hij knippert. 'Wat?'

'Je naam. Voluit.'

'Dat gaat je geen donder aan.'

'Reken maar van wel. Zodra ik buiten sta, ga ik rechtstreeks naar het stadhuis. Een man zonder naam, die meisjes uitperst voor twee stuivers, tot bloedens toe – wat zal de magistraat daarvan vinden, denk je?'

Zijn mondhoeken trekken naar beneden. Hij spuugt op de grond, een lillend stuk slijm op het vuile stro.

'Je denkt dat ze naar je luisteren omdat je een mooie jurk draagt?' sist hij.

'Ik denk dat ze luisteren omdat ik weet hoe ik hun interesse kan wekken.'

Een schreeuw aan de overkant van de zaal. Een van de meisjes trekt met een ruk haar hand terug. Er loopt een rood, bloedend striempje over haar huid. De spoel blijft even hangen, het weefgetouw piept.

Ik kijk naar Antje. 'Kom mee.'

Ze staat op. Aarzelend eerst. Dan recht ze haar rug. Haar hand klemt zich iets steviger om de mijne.

De man doet een stap naar voren. Ik kan zijn warmte nu voelen. Eén van zijn ogen hangt wat lager, alsof het zich inmiddels heeft teruggetrokken uit actieve dienst. En dat gezicht: rood, vet en verhit. Je zou er een ei op kunnen bakken, maar je zou het niet willen eten.

'Wacht,' zeg ik tegen de man. 'Blijf eens zo staan?'

Hij fronst. Een lach krult aarzelend rond zijn mond, onverwacht nerveus.

‘Ja, precies.’ Ik bestudeer zijn gezicht, doe een stap opzij. Een grillige haarlijn, alsof hij hem zelf met een bot mes heeft bijgewerkt. Net onder zijn wenkbrauw zit een moedervlek, met een sprietje haar erop dat hij duidelijk nooit weghaalt. ‘Voor gedichten ben ik niet sentimenteel genoeg,’ zeg ik. ‘Maar tekenen? Dat kan ik uitstekend. Vooral die kop van jou. Die ligt straks in portretvorm bij het stadsbestuur.’

De verraste lach op zijn gezicht sterft weg. Het gegons van de weefgetouwen lijkt te vertragen. De meisjes kijken nu allemaal naar ons. Hun handen blijven werken, als op de tast, maar hun ogen zijn op mij gericht.

‘Laat haar gaan,’ zeg ik, en ik leg alle woede die ik in me heb in mijn stem, genoeg voor honderd meisjes. ‘Of ik zorg ervoor dat je het daglicht je leven lang niet meer zult zien.’

Een spier in zijn kaak trekt. Zijn ogen schieten naar de deur, naar de meisjes, en dan weer naar mij.

‘Neem haar maar mee,’ zegt hij dan. Zijn stem is hees. ‘En rot voorgoed op, allebei.’

Ik trek Antje mee naar buiten, de steeg in, waar een stuk pakpapier door de wind opwaait en aan mijn rok blijft plakken. Mijn handen trillen en ik weet niet of het komt door woede, frustratie, of het gevoel van zinloosheid. Dit is één meisje. Eén redding. Maar hoeveel anderen zitten daar nog?

‘Je kunt niet elk kind redden.’ De woorden komen uit het niets.

Ik sluit mijn ogen en ineens ben ik niet meer in deze modderige steeg, maar in een salon met zacht kaarslicht. Twintig was ik. Idealistisch. Koppig. En vastbesloten om onderwijzeres te worden. Het liefst op een armenschool, om meisjes zonder toekomst een beetje hoop te geven. Mijn oom en tante vonden mijn besluit op z'n zachtst gezegd onverstandig.

Juffrouw Oltmans, die jarenlang mijn gouvernante was geweest, zat tegenover me. Haar rug kaarsrecht, een verfijnd theekopje in haar hand en op haar hoofd die vertrouwde kantten muts die eruitzag alsof hij zo van de theepot was geplukt. Ze was al halverwege de zestig, maar haar geest was nog net zo scherp als vroeger. 'Hendrica, kind, ik begrijp waarom je dit overweegt,' zei ze. 'Je hebt een groot hart. Je hebt gezien hoe het leven in de onderklasse is toen je zus wegliep. Je wilt helpen.'

Ze zette haar kopje neer. 'Maar lieverd, als je die arme meisjes het alfabet leert, help je ze maar voor een paar jaar. En dan? Dan worden ze van school gehaald en verdwijnen ze in werkplaatsen, in keukens en wasserijen. Je verandert hun lot niet. Op een chique meisjesschool, dáár zit de toekomst. Daar vorm je dochters van ministers, burgemeesters en heren met stambomen. Daar zitten de meisjes die trouwen met mannen die iets te zeggen hebben. Ze worden moeders van kinderen die het land besturen. Wil je invloed uitoefenen? Begin daar. Dat is een veel verstandigere keuze.'

Ik wilde iets zeggen. Mijn tong begon te rebelleren, maar zij was sneller, zoals altijd. 'Je wilt verandering? Werk dan niet tegen het systeem, Hendrica. Begin als gouvernante bij een invloedrijke familie. Verander het systeem van binnenuit.'

Haar blik werd zachter. 'En nog iets. Tenzij je een dieet van lucht en steenkool gaat volgen, verdien je niks op zo'n school voor arme kinderen. Laat staan dat je iets voor je zus kunt doen. Je wilt een redder zijn, Hendrica. Maar je kunt niemand redden als je zelf verdrinkt.'

Ik zweeg nog steeds. Niet omdat ze ongelijk had, maar omdat ik het haatte dat ze gelijk had. En bovendien had ze me nog een andere waarheid onder de neus gewreven. Ik wilde een redder zijn, maar dan wel een redder met schoenen zonder gaten en een jurk die niet rafelde.

‘Je had haar niet mee moeten nemen,’ sist Suus zodra ik binnenstap. Antje is klam van de motregen en heeft haar dunne armen om mijn middel geklemd. Betje zit een paar passen verderop op een lage kruk in de hoek, haar gezicht afgewend. Met grote halen schilt ze aardappels boven een teil water.

‘Antje werkte zich dood!’ snauw ik terug. ‘Ze is twaalf, Suus. Ze hoort op school te zitten, niet te stikken in stofwolken.’

‘De meeste meisjes van twaalf gaan van school af om geld te verdienen. Daar is niets vreemds aan.’

‘Je schreef in je laatste brief over die oude juffrouw in de Agnietenstraat. Die met dat kleine schooltje in haar voorkamer, voor meisjes die verder willen leren. Misschien kunnen ze daarna wel een opleiding tot kwekeling volgen, net zoals ik destijds heb gedaan.’

‘En waar moeten we van leven?’ Ze staat op. Haar jurk slobbert om haar schouders. ‘Het is hier niet zoals vroeger, bij oom en tante thuis, Hendrica. We komen amper aan slapen toe.’

Antje fluistert iets. Ik strijk over haar vochtige haren. ‘Ga maar zitten, liefje. Daar, bij de haard.’

Ik buig me naar Suus en demp mijn stem. ‘Luister... Ik weet dat ik dit niet goed heb aangepakt. Dat ik je iets heb afgenomen zonder iets terug te geven. Maar ik... Ik zal het regelen.’

Ze lacht schamper. ‘Regelen? Waarmee? Weer een afgedankte pop uit het huis van de familie Van Lennep?’

Ze doet alsof die pop het probleem is. Maar we weten allebei dat het niet om speelgoed gaat. ‘Misschien moet jij eens ophouden met je man op een hemelhoog voetstuk te zetten terwijl hij zich elke avond een stuk in zijn kraag zuipt,’ zeg ik. ‘Jij verdient beter. Misschien kunnen we dan tot een fatsoenlijk plan komen.’

‘O ja?’ snauwt ze. ‘Alsof jij weet hoe het is om elke dag naast een man wakker te worden die zichzelf niet meer in de spiegel durft aan te kijken! Ooit hadden we een toekomst,

Hendrica. Als ze hem niet voor de oorlog tegen België hadden ingeloot, was het allemaal anders gelopen.'

Deze discussie heeft geen zin. Ik adem diep in en probeer mijn gedachten op een rijtje te zetten. 'Hoeveel kost het om de meisjes weer naar school te sturen?' vraag ik.

Suus snuift. 'Antjes schoolgeld is vijftien gulden per jaar, dat van Betje ook, samen dertig gulden. Zes boeken, à anderhalve gulden, samen negen gulden. Een nieuw schort en een paar schoenen voor Antje, vier gulden. Voor Betje hetzelfde. Dat is samen nog eens zeventien gulden. En dan heb ik nog niet eens papier, inkt en een catechismus...'

'Ik zal jullie geld geven,' zeg ik. 'Genoeg zodat Antje én Betje naar school kunnen. Ik betaal hun lesgeld. Hun boeken. Alles wat ze nodig hebben. Zodat ze later niet hoeven te leven zoals...' Ik kijk om me heen naar de vochtige muren, het uitgezakte strobed in de hoek, de karige plank waarop twee korsten brood en een mes met een gebroken lemmet liggen.

Ze kijkt me aan alsof ik gek geworden ben. 'En waar haal je dat geld vandaan? Je verdient toch geen honderd gulden per jaar!'

'Ik zal moeten inleveren,' zeg ik vastberaden. 'Geen nieuwe japonnen de komende maanden. Geen zondagse uitstapjes.' Ik slik. 'Mevrouw Van Lennep heeft me een tijdje geleden gevraagd of ik haar ook 's avonds wil voorlezen. En of ik Fritsje wil helpen met Franse grammatica. Dat betekent extra geld. Ik leg alles opzij wat ik kan missen. Elke cent.'

Suus zakt neer op een stoel en wrijft over haar gezicht. Ze zegt niets. Vanuit haar ooghoek kijkt Betje even op. Het enige geluid in de kamer is het zachte schrapen van het mesje over een schil, en het druppen van water in een emmer onder het plafond.

'Waarom zou je dat allemaal doen?' vraagt Suus dan schor.

Ik kniel naast haar. Soms begint liefde op je knieën. 'Omdat jullie mijn familie zijn. De enige familie die ik heb. En daar ben ik zuinig op.'

Ze kijkt me lang aan. Haar blik glijdt van Antje naar Betje.

Twee kleine hoopjes mens. Getekend door het leven, terwijl ze nog zo jong zijn.

‘Antje en Betje?’ fluistert ze. ‘Allebei?’

‘Allebei,’ zeg ik. ‘En ik verwacht maar één ding terug. Dat je hen niet laat terugkeren naar die gore werkplaats.’

Ze buigt haar hoofd. Even lijkt ze te slikken. ‘Als jij je belofte houdt... Dan hou ik de mijne.’

‘Dat doe ik,’ zeg ik. ‘En telkens wanneer ik op bezoek kom, help ik ze zelf met lezen, schrijven en rekenen.’

‘Jij bent hier maar twee of drie keer per jaar.’

‘Ik krijg nu eenmaal niet vaak een hele week vrij.’ Ik kijk naar mijn nichtjes. ‘Maar intussen schrijven we brieven naar elkaar. Jullie en ik. Ik zorg voor papier, voor inkt, en betaal jullie porto vooruit. En ik vertel jullie alles wat ik Grietje van Lennep leer. Nou ja, de belangrijkste lessen in elk geval. De mooiste woorden uit haar schrift van die week. Of,’ ik word opeens enthousiast, ‘hoe we weten dat de aarde draait: door een proefje met een slinger! En natuurlijk hoe je bij het dansen niet de verkeerde kant op stapt, zodat de halve rij struikelt.’

Ik glimlach. ‘Ik zal tekenen hoe het bestek ligt bij een diner, zodat je weet wat je moet gebruiken. En ik schrijf de onmisbare etiquetteregel van de maand erbij. Het wordt een echte damesopleiding via de post.’

Betje laat met een plons een aardappel in de pan vallen en glimlacht breed. Antje knikt onmerkbaar. Ze trekt haar knieën iets hoger op. De uitdrukingsloze blik op haar gezicht verdwijnt een heel klein beetje.

De beuken ritselen in de frisse wind die van de duinen komt en de schemering aankondigt. In de oprijlaan tekenen de wielsporen zich diep af. Daar, aan het eind, ligt Boekenrode, met haar hoge ramen en het koetshuis met het kloktorentje dat in de zes jaar dat ik hier werk altijd vijf minuten achter heeft

gelopen. Wat een rust hier, ver weg van het stadse rumoer. Zo anders dan het huis van de Van Lenneps aan de Keizersgracht, waar we in de koude maanden verblijven. En al helemaal een verschil met Zaltbommel, waar ik een week lang als een haring in de bedstee heb gelegen, tussen mijn twee nichtjes, en heb geleefd op één kom aardappelsoep per dag. Straks zit ik weer aan een tafel met kraakheldere servetten en bedienden achter mijn stoel. Bij de thee worden geglazuurde koekjes geserveerd in de vorm van vlinders, sterren en halve maantjes, en de bloemen in de salons worden elke dag ververst.

Op het bordes flakkeren twee lantaarns. Merkwaaardig hoe een paar dagen voldoende zijn om alles in een ander licht te zien. Toen ik hier wegreed, met Pieter tegenover me in de koets, had ik mezelf voorgenomen dat het tijd was om voor goed te vertrekken. Maar nu ik negen dagen later terugkom van de trekschuit bij de Leidsevaart, weet ik: ik kan dit niet opgeven. Niet zozeer om Pieter – vanwege hem zou het misschien beter zijn als ik wegging – maar vanwege het gapende gat in mijn portemonnee.

Ik stap het bordes op. Aan de deur hangt iets zwarts. Groot en somber, met doffe linten die langzaam bewegen in de avondwind. Een rouwkrans. Ik heb er eerder zo een gezien. Aan mijn ouderlijk huis.

Mijn adem stokt. Voordat ik de bel kan aanraken, zwaait de deur open. In plaats van het dienstmeisje staat Grietje in de opening. Haar haren zijn haastig tot een knot gevouwen, een paar plukken zijn al ontsnapt. Om haar schouders hangt iets zwarts; waarschijnlijk haar moeders sjaal. Haar ogen zijn ruw gewreven. Ze omklemt me met een kracht alsof ik maanden ben weggeweest.

‘Juf...’ Haar stem is net zo breekbaar als toen ze nog klein was. ‘Mama. Ze is...’

‘Wanneer?’ vraag ik. Alsof tijd nog iets goed kan maken.
‘Vanochtend.’

In de hal hangen doeken over de spiegels en de portretten. Zwarte linten langs de spijlen van de trap. Achter mij

neemt een lakei mijn koffer over, zwijgend, een verdrietige schaduw met handschoenen. Ik begriep het niet. Margaretha was wel ziekelijk, maar op de dag dat ik gehaast afscheid van haar nam, leek er nog niets aan de hand. Ze lachte zelfs, niet uitbundig, maar toch, met die felle scherpte in haar ogen waardoor het leek alsof ze de wereld nog steeds de baas was. Nu is ze weg.

Grietje leidt me zwijgend naar de salon. Onderweg passeer ik een groepje familieleden: een oom in een te krap jasje, een dame met een net iets te aanwezig parfum, een nichtje dat haar zwarte handschoenen omhoogtrekt tot voorbij haar ellebogen. Mijn aanwezigheid valt hen niet op. In het voorbijgaan vang ik flarden van hun gesprekken op.

‘Niemand wil lauwe koffie na afloop.’

‘Hebben de Van Hogendorps een krans gestuurd? Dat vraag ik me af.’

‘... de volgorde moet volgens het protocol. Anders wordt het onrustig.’

Ik hou mijn hoed vast alsof ik me erachter kan verschuilen. Mijn schoenen klinken opeens anders op deze vloer, als die van een indringer.

De luiken van de salon zijn gesloten. Pieter zit op de rand van de stoel bij de haard, ellebogen op zijn knieën, hoofd in zijn handen. De pendule op de schouw is gestopt met tikken. Ik blijf in de deuropening staan. Op de canapé zitten de jongens. Te jong om hun verdriet te verwoorden, te oud om zich nog in hun vaders armen te verstoppen. Aan de andere kant van de kamer hangen twee neven in fauteuils. Hun benen over elkaar, hun handen gevouwen rond hun wandelstok. Ze zeggen niets.

Dan kijkt Pieter op. Onze blikken kruisen elkaar. Hij ziet er verloren uit. Alsof de grond onder zijn voeten is weggeslagen.

Ik wil weglopen. Terug de hal in, terug naar de illusie van afstand. Dit is hun verdriet. Ik moet afstand bewaren, zoals het hoort. Maar in plaats daarvan loop ik naar hem toe. ‘Mijn

oprechte deelneming,' zeg ik. Mijn stem klinkt vreemd kraakerig in deze kamer, en de woorden smaken nergens naar. Maar wat zeg je anders bij een gelegenheid waar geen goede woorden voor bestaan?

Zijn hand raakt de mijne. Kort, beleefd. Ik druk even vluchtig een hand op Frits' schouder in het voorbijgaan, een gebaar zonder woorden, en knik Willem toe. Dan loop ik de kamer uit, mijn eerdere voornemens loslatend. Dit is niet het moment om over extra werk te beginnen. Niet vandaag. Misschien niet eens deze week.

In plaats van naar mijn eigen kamer te gaan, draai ik bovenaan de trap naar links, de gang op, waar het ruikt naar oranjebloesem en de laatste sporen van zeelucht, van voor de ramen en luiken werden gesloten. Hier is het rustig. De deur naar Margaretha's kamer staat op een kier. Misschien is iemand vergeten hem dicht te doen. Ik herinner me vaag hoe ik hier stond in de week voordat ik naar Zaltbommel ging, toen Margaretha zei dat Grietje, nu ze zestien was, voorzichtig zou moeten leren welke huwelijkskandidaten geschikt waren en welke niet. Iets met eerste coterie* en tweede coterie en drie generaties landbezit. Margaretha's eigen huwelijk – Pieter was haar neef – was daar het schoolvoorbeeld van. Die woorden waren zo ongeveer de laatste die ze tegen me sprak.

Ik duw de deur open. Heel even vraag ik me af of ze er nog zal liggen, maar het bed is leeg. De fluwelen sprei ligt strak over het ledikant. Een boek ligt half opengeslagen op de kaptafel, alsof ze het nog wilde uitlezen voor ze stierf. Ernaast staat een waskom en een poederkwast. Iemand moet haar nagels nog geknipt hebben, want het schartje ligt nog naast het etui. Op het velours randje liggen drie maantjes, klein en bleek. Ik weet niet precies waarom ik hier ben. Ik hoor hier niet te zijn. Maar ergens hoop ik dat het helpt. Dat dingen

* Selecte (adellijke) kring met een kern (eerste coterie) en een minder invloedrijke buitenkring (tweede coterie).

zachter worden als je ze aankijkt. Ook de gedachten aan de dood, die me al zo lang vergezellen. Want ik weet hoe het is. Dit gevoel. Een huis dat ineens groot en leeg is, al zijn er nog zoveel mensen.

Het ergste moment is niet het moment dat de adem stopt. Het is wat erop volgt: het moment waarop niemand weet wat te doen.

Ik was zeven toen ik toekeek hoe mijn vader stierf. Het rook naar leer in zijn kamer – zijn stoelen, zijn dokterstas, de foedralen om zijn medische instrumenten – maar ook naar vochtig linnen en die bedompte, warme geur die alleen ziekenkamers hebben, met een zweem van kamfer die in mijn keel bleef hangen.

Het bed was vlak naast zijn grote houten bureau geplaatst, dat half bedolven lag onder vellen vol haastige notities en flesjes medicijnen. In de hoek bij het raam stond een fauteuil waar ik soms met opgetrokken knieën in zat, met mijn schetsboek op schoot, terwijl hij door de kamer liep en Latijnse klanken prevelde die voor mij als een geheimtaal klonken. Het was daar warm en knus, naast een aquarium met bloedzuigers. Daar had ik ooit mijn vinger in laten zakken, nieuwsgierig, tot er zich plots iets kletsnat en vastberaden aan me vastzoog. Vader trok het beestje snel los en zei me dat ik dat nóóit meer moest doen. Soms hurkte hij naast me, keek naar mijn schetsen en knikte, alsof mijn tekeningen evenveel waarde hadden als zijn recepten. Als hij me vroeg een potlood te slijpen, voelde ik me een ogenblik belangrijk. Zijn assistent.

Toen hij voorgoed zijn ogen sloot, zat ik op de rand van zijn bed, vlak naast de stoel waar zijn pruik op lag. Ik zag voor het eerst sinds tijden zijn eigen haar weer: kort, rossig, iets grijzer bij de slapen dan ik me herinnerde. Mijn voeten bungelden boven de vloer. Een korstje op mijn scheen kriebelde. Vader

had er een paar dagen geleden nog lijnzaadolie op gesmeerd.

Moeder zat in een leunstoel aan de andere kant. Ze hield Suus tegen zich aangedrukt. Samen vormden ze één stille klomp verdriet. Op het tafeltje naast hen stond een verzilverde schaal met een bebloede doek erin. Suus snikte. Haar schouders schokten steeds een beetje.

Vader reutelde. Zijn stem kwam ergens uit de diepte, tussen ribben en longen die het langzamerhand opgaven. Hij tilde een hand op. Zijn vingers waren dun en perkamentachtig. Hij legde zijn hand op de mijne. 'Zorg voor je moeder en je zus,' zei hij. Een hoestbui deed zijn hele lijf schudden.

Ik?

Ik keek van hem naar moeder en weer terug. Ik was nog maar zeven. Suus was anderhalf jaar ouder. En toch keek hij mij aan. Misschien wist hij allang wat ik toen nog niet wilde weten. Dat Suus zich liever liet dragen dan zelf te lopen, net als moeder, die liever zweeg dan dat ze besliste.

Ik moest iets zeggen. Ik slikte en dwong mezelf om niet te huilen.

'Wat moet ik doen, papa?' vroeg ik.

Hij glimlachte. Er zat weer bloed in zijn mondhoek. Moeder deed niets. Ze keek naar hem, maar zag hem niet. Alsof ze al aan het oefenen was hoe het eruit zou zien zonder hem. Ik pakte een hoek van het laken en veegde het bloed weg. Zijn lange kin had rossige stoppels die een beetje schitterden in het licht. Zijn huid schuurde als papier.

'Je bent een slim... en kordaat... meisje, Hen... drica.'

Hij sloot zijn ogen. Zijn borst bewoog nog één keer op en neer. Toen was het stil. Alleen het suizen van de wind was te horen. Het raam klapperde in de sponningen.

Moeder maakte een geluid dat ik nog nooit eerder had gehoord. Het leek alsof ze iets inslikte dat te groot voor haar keel was.

En toen was het aan mij.

Ik keek naar mijn voeten, nog steeds bungelend in de lucht. Slim en kordaat. Zo noemde hij me. Dus ik zou zorgen.

Voor moeder. Voor Suus. En voor mezelf.
Want als ik het niet deed, dan ging niemand het doen.

Achter me kraakt iets. Zachte voetstappen. Als ik me omdraai, kijk ik in het gezicht van Pieter die in de deuropening staat. De rouw is in zijn schouders gezakt. Zijn gezicht is grijs.

‘Ze was zo kalm, de afgelopen weken,’ zegt hij. ‘De dokter zei dat het waarschijnlijk een gezwel was. Iets in de onderbuik. Ze heeft het zelf misschien wel geweten. Maar ze sprak er nooit over.’

Ik knik slechts. Omdat woorden dit moment alleen kunnen verstoren. Ze zal het geweten hebben, denk ik. Vrouwen weten zulke dingen. En misschien is zwijgen soms de enige manier waarop we de regie houden.

‘Je weet dat ze je graag mocht, toch?’ zegt hij. Zijn mond trekt omhoog in een flauwe lijn die nauwelijks op een glimlach lijkt. ‘Ze zei dat jij de gave hebt om iets ingewikkelds aan een kind én een baron uit te leggen, zonder dat de een zich betutteld voelt en de ander zich voor schut voelt staan.’

‘Dat is aardig van haar,’ zeg ik, om maar iets te zeggen. De stilte hier is anders dan beneden, met de kinderen erbij. Dit zwijgen is intiemer. Niet alleen door wie er is, maar ook door wie er ontbreekt. Mijn oog blijft hangen bij een haarkam op de toilettafel. Schildpadbruin, met een ontbrekend hoekje. Ik herinner me hoe Pieter hem een keer uit Margaretha’s haar haalde en zij erom lachte. Ik stond erbij en iets in mij kromp ineen. Jaloezie? Of dieper nog: het pijnlijke besef dat ik iets wilde wat niet van mij was? Nu ligt het object daar, verlaten tussen parfumflesjes en fluwelen sieradendoosjes.

Hij stapt verder naar binnen. Sluit de deur zacht. Zijn hand blijft even op de klink rusten.

‘Misschien heb ik haar tekortgedaan,’ zegt hij zacht.

Het is geen vraag die ik voor hem kan beantwoorden. Als

in een reflex neem ik zijn handen in de mijne. Pas daarna voel ik hoe impulsief het is. Mijn schrik komt tegelijk met zijn blik, die afdaalt naar onze vingers. Net als ik beschaamd wil terugdeinzen, buigt hij voorover en legt zijn voorhoofd tegen het mijne.

We staan daar, vreemd dicht bij elkaar, op een plek waar haar geur nog hangt, waar de kamer nog vol is van wie zij was.

'Het spijt me,' fluistert hij. Ik vraag me af waarvoor. Voor haar? Voor ons? Voor de leegte? Voor de familieleden die misschien wel elk moment kunnen binnenstappen?

'Ik moet gaan,' zeg ik, en ik maak me van hem los. 'Mijn koffers. Ik moet ze nog uitpakken.' Wanneer ik me van hem losmaak, weet ik dat dit het juiste is. Maar zodra ik wegloop en hem daar voel staan – deze machtige man, ineens zo breekbaar in de stille kamer – wil alles in mij zich weer omdraaien en hem vasthouden.

Een ode aan de vrouw die haar hoofd hoog hield in een wereld die haar op de knieën dwong.

1832. Na een verboden liefde en een groot verlies vindt de jonge, ambitieuze Hendrica kracht in haar werk als onderwijzeres. Ze klimt op tot directrice van een meisjesschool in Utrecht en voor het eerst in lange tijd lijkt het leven haar toe te lachen. Dag na dag zet ze zich onvermoeibaar in om meisjes een betere toekomst te geven en te leren dat hun stem ertoe doet.

Maar als vrouw in een mannenwereld stuit Hendrica al snel op de grenzen van haar geluk. En wanneer geheimen uit haar verleden aan het licht komen, raakt ze verstrikt in een web van chantage en geldnood. Als ze wordt aangeklaagd voor valsmunterij en zelfs voor de rechtbank moet verschijnen, dreigt alles waarvoor ze zo hard geknokt heeft, verloren te gaan. Toch weigert Hendrica in het oog van de storm haar idealen op te geven, zelfs als ze daarmee haar eigen leven op het spel zet.

Marlies Medema is schrijfster en redacteur bij de EO, onder andere voor de community *Ik mis je*. Ze debuteerde in 2021 met *Papieren paradijs*. In *De erfenis van Hendrica Leurs* schetst ze een aangrijpend portret van een vrouw die ondanks alle tegenstand haar eigen toekomst wist te bepalen. Ze baseerde zich voor haar roman op uitgebreid archiefonderzoek.

‘Medema slaagt er overtuigend in om het verleden zichtbaar en voelbaar te maken.’ – *Nederlands Dagblad* over *Lysbeth*

